

**O‘zbek tili darslarida Mirtemir she‘riyatining lingvistik xususiyatlarini
tatbiq etish**

Munavvarova Moxira

Is‘hoxon Ibrat maktabi ona tili va adabiyot fani o‘qituvchisi

X.O‘rinboyeva

NamDU doktoranti

Annotatsiya: Mirtemir she‘riyatida takroriy so‘zlar bir misrada birdan ortiq qo‘llanib, uslubiy vazifa bajarib kelgan. Bunda ma‘lum bir misrada takroriy so‘zlar yonma-yon qo‘llanishi yoki misraning turli o‘rinlarida takror kelishi mumkin. Masalan, shoirning “Yorti asr qo‘shiqlaridan” she‘rida takroriy so‘zlar shakliy va ma‘noviy takrorlarni yuzaga keltirgan

Kalit so‘zlar: **Mukarrar** badiiy san‘at Bandda qo‘llangan parcha-parcha, bo‘lak-bo‘lak so‘zlari sinonim takroriy so‘zlardir. Ba‘zan misraning turli o‘rinlarida takroriy so‘z qo‘llanib, uslubiy vazifa bajarishi “Cho‘l kechasi” she‘rida quyidagicha namoyon bo‘lgan: **Epifora** – badiiy takror turlaridan biri. “Epifora (gr. yepi – so‘ng, phoros – olib boruvchi) so‘zlaridan olingan¹ bo‘lib, misralar oxiridagi tovush, so‘z yoki so‘z birikmasi takroridan iborat.

Mirtemir she‘riyatida yana bir takror turi – mukarrar usuli ham qo‘llaniladi.

Mukarrar badiiy san‘atlarning takror usullaridan biri bo‘lib, bunda takroriy so‘zning qaytarilishi kuzatiladi. “Mukarrar so‘zi qayta-qayta, ust-ustiga ma‘nolarini ifodalaydi. Shu nom bilan ataluvchi lafziy san‘at esa baytning har ikki misrasida juft so‘z qo‘llashni nazarda tutadi” _.

Mirtemir she‘riyatida takroriy so‘zlar bir misrada birdan ortiq qo‘llanib, uslubiy vazifa bajarib kelgan. Bunda ma‘lum bir misrada takroriy so‘zlar yonma-yon qo‘llanishi yoki misraning turli o‘rinlarida takror kelishi mumkin. Masalan, shoirning “Yorti asr qo‘shiqlaridan” she‘rida takroriy so‘zlar shakliy va ma‘noviy takrorlarni yuzaga keltirgan:

Butun edim,

---

¹Hojiahmedov A. Ko‘rsatilgan asar.

Nochor bo 'ldim parcha-parcha, bo 'lak-bo 'lak.

Durkun edim,

Yuray desam na yo 'l qoldi, na-da yo 'lak.

Sal qoldiki,

Unut bo 'lsa mo 'l-ko 'lligim, o 'z chekligim,

Sal qoldiki,

Unut bo 'lsa o 'z yo 'lligim, o 'z bekligim.

Bandda qo'llangan parcha-parcha, bo'lak-bo'lak so'zlari sinonim takroriy so'zlardir. Ba'zan misraning turli o'rinlarida takroriy so'z qo'llanib, uslubiy vazifa bajarishi "Cho'l kechasi" she'rida quyidagicha namoyon bo'lgan:

Shunday kun keladi, uqdim chiroqdan,

Qaldiraqday dovruq, bong taralgusi,

Tog'-tog' xirmonlarni lak-lak chanoqdan

Faqat shu kemalar yig'ib olg'usi!

Ko'rinadiki, bir misrada ikki xil shakldagi takroriy so'z qo'llanib, bir-birining ma'nosini to'ldirib kelgan.

Umuman olganda, Mirtemir she'riyatida eng mohirona qo'llangan leksik badiiy tasviriy vositalardan biri takrirdir. Bu takror vositasi orqali she'rdagi ma'lum holatga, so'zga, umuman, til birligiga urg'u beriladi va she'r davomida aynan shu tushunchaning mohiyati yoritiladi. Shu asosida she'rda aytilmoqchi bo'lgan fikr konnotativ mazmun kasb etadi.

Leksik takrorlar so'z shaklida namoyon bo'lar ekan, nazmiy tilda so'zlarning tashqi ko'rinishi ham ichki ma'no singari muhim ahamiyatga ega. She'rdagi misralarning mantiqan o'zaro singdirilishi, ayrim so'z – fikrlarning ajratib berilishi orqali alohida ta'sirchanlikka erishiladi. Mirtemir she'riyatida so'z takrorlari o'ziga xos stilistik ma'no anglatishga xizmat qilgan. Zero, har bir takroriy qo'llangan

soʻzning yakka holda qoʻllanganiga nisbatan maʼno koʻlami kengroq boʻlib, qoʻshimcha uslubiy maʼno oʻttenkalariga ham ega boʻladi.

Leksik takrorlar Mirtemir sheʼriyatida takrorning turli koʻrinishlari shaklida qoʻllangan.

Shoir anafora, mukarrar, takrir, epifora kabi takror turlari vositasida leksik takrorlarni mahorat bilan qoʻllagan. Ayniqsa, anafora takrori eng koʻp qoʻllangan boʻlib, har birida oʻziga xos stilistik boʻyoqdorlikka ega.

Bu kabi holatlardan koʻrinib turibdiki, Mirtemirning koʻpchilik sheʼrlarida, ayniqsa, anafora takrori qoʻllangan sheʼrlarida mantiqiy urgʻu misralarning boshiga tushadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Karimov I.A. Adolatli jamiyat sari. – T.: Oʻzbekiston, 1998. – B. 160.
2. Karimov I.A. Yuksak maʼnaviyat – yengilmas kuch. – T.: Maʼnaviyat, 2008. – B. 176.
3. Abdurahmonov X. Maqol va matallarda takror komponentlarning qoʻllanishi // Oʻzbek tili va adabiyoti. – Toshkent, 1974. – 3-son. – B. 60-63.
4. Abdurahmonov Gʻ. Yozma nutq uslublarini yaratuvchi vositalar // Oʻzbek tili va adabiyoti. – Toshkent, 1994. – 3-son. – B. 29-32.
5. Adabiyot nazariyasi. Abadiy asar. Birinchi jild. – T.: Fan, 1978. – B. 416.
6. Azizov Q. Mirtemir. – T.: Badiiy adabiyot, 1969. – B. 110.
7. Aʼlamova M. Takror va uning ayrim xususiyatlari // Oʻzbek filologiyasining aktual masalalari. – T., 1977. – B. 169-173.
8. Boboyeva S. Hamid Olimjon poeziyasining leksik xususiyatlari. – T.: Fan, 1989. – B. 54.
9. Doniyorov X., Yoʻldoshev B. Adabiy til va badiiy stil. – T.: Fan, 1988. – B. 208.
10. Doniyorov X., Mirzayev S. Soʻz sanʼati. – T.: Fan, 1962. – B. 316.
11. Yoʻldoshev B. Badiiy nutq stilistikasi. – Samarqand: SamDU, 1982. – B. 82.
12. Yoʻldoshev M. Badiiy matn va uning lingvopoetik tahlili asoslari. – T.: Fan, 2007. – B. 123.
13. Yoʻldoshev M., Yadgarov Q. Badiiy matnning lisoniy tahlili. – T.: TDPU, 2007. – B. 111.